

Modele radiobiologiczne w brachyterapii

Janusz Skowronek

Zakład Brachyterapii

Wielkopolskie Centrum Onkologii, Poznań

Metody frakcjonowania

Ze względu na aktywność źródła (moc dawki) brachyterapię dzieli się na:

1. LDR (Low Dose Rate)	1-2 mCi/cm	(0,4 - 2 Gy /h)
- PDR (Pulsed Dose Rate)	1 Ci/cm	(0,5-1 Gy/h)
2. MDR (Medium Dose Rate)	100 mCi/cm	(2-12 Gy/h)
3. HDR (High Dose Rate)	10 Ci/cm.	(>12 Gy /h)
4. ultra LDR (stałe implanty)		(0,01 – 0,3 Gy/h)

Teleradioterapia:

1. konwencjonalna, dawki frakcyjne od 1.6 Gy do 3.0 Gy
2. hipofrakcjonowanie, dawki > 3 Gy
3. hiperfrakcjonowanie, dawki > 1 x dziennie, od 1.0 do 2.0 Gy
4. przyspieszone hiperfrakcjonowanie, CHART, etc.
5. stereotaksja
6. inne schematy

„To boost or not to boost in radiotherapy“

*Bogusław Maciejewski, Rafał Suwiński, H. Rodney Withers,
Jack Fowler, Jacek Fijuth, Nowotwory 2004; 5: 446–458*

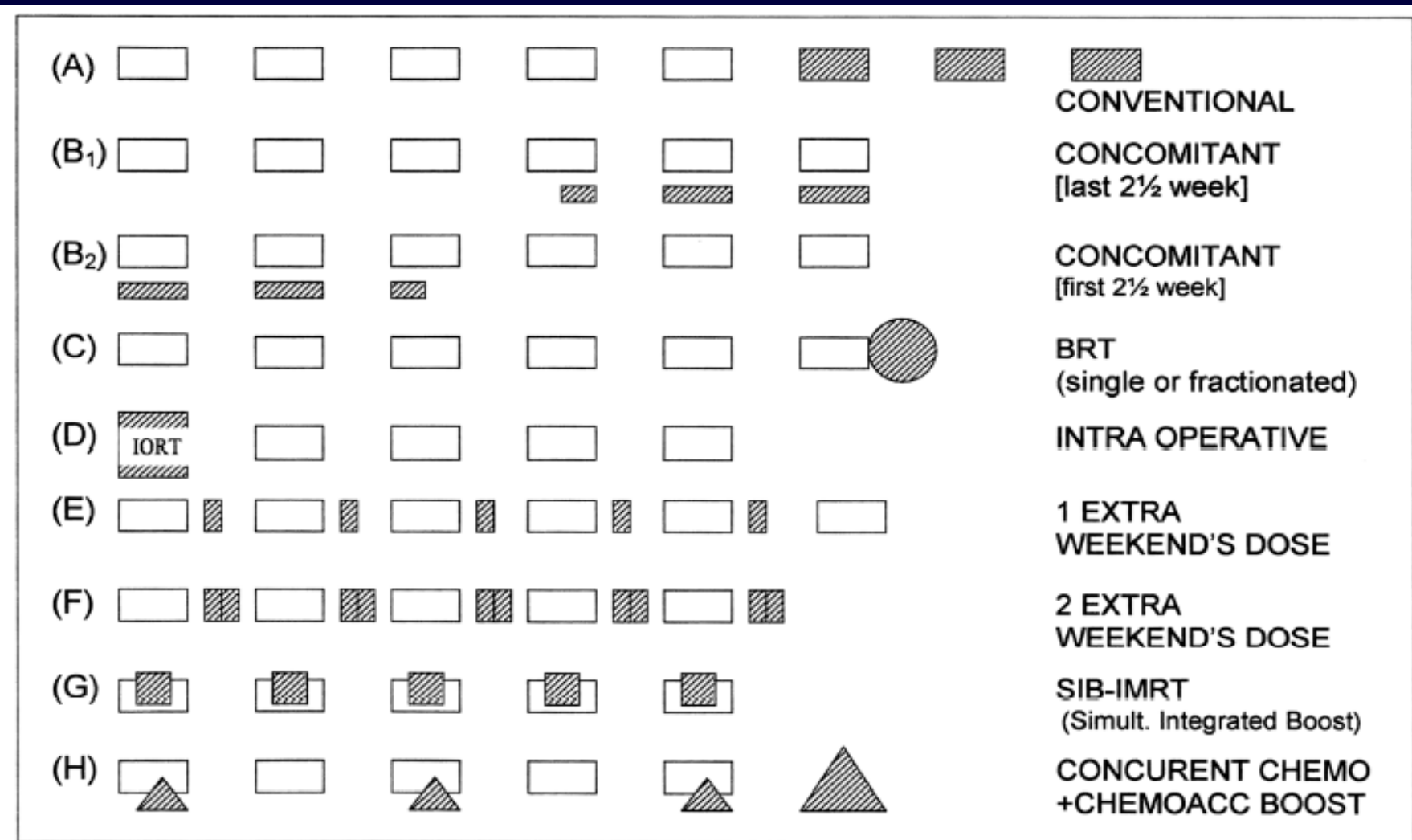

Figure 1. Graphical schemes of different “boost” regimens

Czynniki wpływające na efekt biologiczny w komórkach guza oraz tkanek zdrowych:

- 1. dawka całkowita,**
- 2. całkowity czas leczenia,**
- 3. dawka frakcyjna (impulsu),**
- 4. długość przerwy między frakcjami (impulsami),**
- 5. współczynnik alfa/beta komórek targetu oraz tkanek zdrowych,**
- 6. $T_{1/2}$ dla subletalnej naprawy komórkowej.**

Radiobiologia

- 1. Te czynniki mają odmienne znaczenie w brachyterapii w porównaniu z konwencjonalną teleradioterapią.**
- 2. W brachyterapii wysoka dawka jest przekazywana w krótkim czasie, w niewielkiej liczbie frakcji, w niewielkiej objętości.**
- 3. Takie dawki nie są tolerowane przez objętości zdrowych tkanek zwykle napromieniane metodami teleradioterapii ze względu na efekt relacji dawka – objętość (*volume effect relationship*).**

Radiobiologia

Procesy radiobiologiczne zachodzące w ciągłej brachyterapii (LDR), hipofrakcjonowanej (HDR) i hiperfrakcjonowanej (PDR) są jednak podobne do procesów zachodzących we frakcjonowanej teleradioterapii.

- 1. naprawa uszkodzeń niecałkowitych (sublethal damage),**
- 2. stopień oksigenacji guza (lub reoksygenacji)**

} podstawowe mechanizmy zachodzące w brachyterapii

Radiobiologia

1. Znaczenie wielkości dawki jest uzależnione od mechanizmów radiobiologicznych i jest niezależne w znacznym stopniu od metody implantacji aplikatorów i źródeł oraz od metody specyfikacji dawki.

Dwa najważniejsze czynniki biologiczne to:

- 1. zdolność do naprawy uszkodzeń komórkowych (α/β)**
- 2. kinetyka naprawy poszczególnych tkanek ($T_{1/2}$).**

2. Wzory matematyczne pozwalają na uproszczone opisy znaczenia wielkości dawki i mogą być wykorzystywane (w przybliżeniu) w ocenie zjawisk klinicznych.

Radiobiologia

BT HDR

**Istotny związek między efektem biologicznym
a wielkością dawki !!!**

↑ dawki frakcyjnej od 6 Gy do 8 Gy powoduje

↑ względnej efektywności biologicznej:

- od 33% do 50% - wczesny odczyn

- 100% - późny odczyn

Współczynnik α/β

Współczynnik α/β opisuje wrażliwość tkanek na zmianę dawki frakcyjnej lub mocy dawki (α - letalne uszkodzenia komórek, β - subletalne).

Do połowy lat osiemdziesiątych posługiwano się wartościami α/β oznaczonymi w badaniach radiobiologicznych.

W późniejszym okresie w wielu przypadkach wartości α/β zostały potwierdzone przez badania kliniczne.

- 1. Dla tkanek reagujących wczesnym odczynem (w ciągu dni) zakres wartości α/β wynosi od 7 do 20 Gy.**
- 2. Dla tkanek reagujących późnym odczynem (w ciągu miesięcy lub lat) zakres wartości α/β wynosi od 0.5 do 6 Gy.**
- 3. Wartość α/β dla guzów nowotworowych jest podobna do wartości α/β dla tkanek reagujących wczesnym odczynem.**

WYBRANE WARTOŚCI α/β (1)

<u>GUZY NOWOTWOROWE</u>	α/β [Gy]	AUTOR
RAK GŁOŚNI	> 9.9	Harrison
RAK JAMY USTNEJ I GARDŁA ŚRODKOWEGO	> 6.5 – 10.3	Byhardt
RAK PŁUCA (płaskonabłonkowy, gruczołowy)	> 7.0	Handa
RAK SZYJKI MACICY	> 15.0	Maciejewski
RAK SKÓRY	~ 50 – 90	Cox
CZERNIAK	> 13.9	Watson
TŁUSZCZAKOMIĘSAK	8.5	Trott
KRTAŃ	0.6	Bentzen
MIGDAŁEK	0.4	Thames i Suit
NOSOGARDŁO	14.5	Rezvani et al.
	7.2	Maciejewski et al.
	16.0	Lee et al.

WYBRANE WARTOŚCI α/β (2)

<u>WCZESNY ODCZYN</u>	α/β [Gy]	AUTOR
SKÓRA (rumień)	8.8	Turreson & Thames, 1989
SKÓRA (złuszczenie na mokro)	11.2	Bentzen et al., 1996
PŁUCO	8.8	Cox, 1987
ŚLUZÓWKA JAMY USTNEJ (zapalenie)	9.3	Denham et al., 1995
	15.0	Rezvani et al., 1991

WYBRANE WARTOŚCI α/β (3)

<u>PÓŹNY ODCZYN</u>	α/β [Gy]	AUTOR
KRTAŃ (martwica chrząstki)	3.8	Maciejewski et al., 1986
	3.4	Henk & James, 1978
GARDŁO ŚRODKOWE (martwica, zwłóknienie bł. śluzowej)	4.5	Horiot et al, 1988
PĘCZERZ MOCZOWY (zwłóknienie)	1.8	Maciejewski et al., 1990
SKÓRA_(zwłóknienie)	3.8	Maciejewski et al., 1990
(teleangiektazje)	1.7	Bentzen & Overgaard, 1991
	2.8	Tureson & Thames, 1989
	2.8	Bentzen & Overgaard, 1991
PŁUCO	3.7	Bentzen et al., 1989
	3.1	Dubray et al.,1995
SUTEK_(zwłóknienie, wciągnięcie brodawki)	3.8	Cox, 1987
	2.5	van Limbergen, 1989
RDZEŃ KRĘGOWY	< 3.3	Dische, 1981
JELITO GRUBE_przewężenie, perforacja)	> 2.2	Bennet, 1978

WYBRANE WARTOŚCI α/β (4)

<u>PÓŹNY ODCZYN</u>	α/β [Gy]	AUTOR
KRTAŃ (martwica chrząstki)	3.8	Maciejewski i wsp., 1986
	3.4	Henk i James, 1978
	< 4.4	Horiot i wsp., 1972
	< 4.2	Stell i Morrisom, 1973
GARDŁO ŚRODKOWE (martwica, zwłóknienie bł. śluzowej)	4.5	Horiot i wsp., 1988
PĘCHERZ MOCZOWY (zwłóknienie)	1.8	Maciejewski i wsp., 1990
SKÓRA (zwłóknienie)	3.8	Maciejewski i wsp., 1990
(teleangiektazje)	1.9	Bentzen i wsp., 1989
PŁUCO	3.9	Turesson, Thames, 1989
SUTEK (zwłóknienie, wciągnięcie brodawki)	3.7	Bentzen i wsp., 1989
RDZEŃ KRĘGOWY	3.8	Cox, 1987
JELITO GRUBE (przewężenie, perforacja)	2.5	van Limbergen, 1989
	< 3.3	Dische, 1981
	> 2.2	Bennet, 1978

α/β W PRAKTYCE

GUZY NOWOTWOROWE

TKANKI ZDROWE REAGUJĄCE
WCZESNYM ODCZYNEM

TKANKI ZDROWE REAGUJĄCE
PÓŹNYM ODCZYNEM

α/β

$T_{1/2}$

10Gy

3Gy

1.5h

Dawki biologicznie równoważne

1. Biologiczna dawka równoważna opisuje efekt promieniowania w tkankach po zastosowaniu odmiennych metod frakcjonowania i po uwzględnieniu różnej wrażliwości tkanek na zmianę dawki frakcyjnej.

2. Ocena biologicznej odpowiedzi tkanek promieniowania nabiera znaczenia ze względu na coraz częstsze stosowanie niekonwencjonalnych sposobów frakcjonowania dawki.

Dawki biologicznie równoważne

3. Dla porównania efektu biologicznego dwóch różnych dawek można zastosować zasady obliczeń dawek równoważnych opierających się na modelu liniowo–kwadratowym.

4. Model liniowo–kwadratowy jest matematycznym zapisem krzywej przeżycia komórkowego, która w funkcji dawki promieniowania określa odpowiadający jej efekt biologiczny.

5. W zależności od rodzaju napromienianej tkanki efekt biologiczny oznacza wyleczenie guza nowotworowego albo odczyn popromienny zdrowej tkanki.

Wzory do obliczania dawek równoważnych biologicznie

$$E = n (\alpha d + \beta d^2)$$

podstawowy wzór LQ

E – efekt radioterapii,

n, d – liczba frakcji, dawka frakcyjna,

α, β – współczynniki określające śmierć komórek w wyniku przejścia jednego lub wielu kwantów promieniowania

Wzór Withersa

$$D_2 / D_1 = (\alpha/\beta + d_1) / (\alpha/\beta + d_2)$$

- Porównanie równoważności biologicznej dwóch różnych sposobów frakcjonowania dawki
- Obliczanie D , d , α/β

Koncepcja znormalizowanej dawki całkowitej NTD

$$\text{NTD} = D_x \times (\alpha/\beta + d_x) / (\alpha/\beta + 2,0)$$

D_x, d_x – użyta w leczeniu dawka całkowita i frakcyjna

Pochodna wzoru Withersa, normalizuje skutek biologiczny dowolnego sposobu frakcjonowania dawki do efektu wywołanego przez dawkę 2,0 Gy

DAWKA EFEKTYWNA BIOLOGICZNIE

$$BED = nd [1 + d / (\alpha/\beta)] \quad , \text{ gdzie}$$

- **n ...** liczba równych frakcji
- **d ...** dawka frakcyjna
- **α/β ...** zdolność naprawcza tkanek

PRZY ZAŁOŻENIU NIEPEŁNEJ NAPRAWY USZKODZEŃ SUBLETALNYCH

$$BED = nd [1 + d \cdot g / (\alpha/\beta)] \quad , \text{ gdzie}$$

- **g ...** **FUNKCJA NAPRAWY** zależna od:
  - poł. czasu naprawy $T_{1/2}$
  - mocy dawki
  - schematu frakcjonacji

HDR

w czasie napromieniania procesy naprawcze nie zachodzą

- FUNKCJA NAPRAWY $g = 1$

LDR

w czasie napromieniania procesy naprawcze stają się czynnikiem istotnym

- **FUNKCJA NAPRAWY g =**

$$g(\text{LDR}) = \frac{2}{\mu t} \left[1 - \frac{1 - e^{-\mu t}}{\mu t} \right]$$

, gdzie

- μ ... stała naprawy
- $T_{1/2}$ ... połowiczny czas naprawy
- t ... czas napromieniania

PDR

w czasie napromieniania
procesy naprawcze stają się czynnikiem istotnym zarówno
pomiędzy pulsami jak i podczas całego leczenia

- **FUNKCJA NAPRAWY $g =$**

$$g(\text{PDR}) = \frac{2}{\mu t} \left[1 - \frac{ny - sy^2}{n\mu t} \right]$$

$$s = \frac{nk - k - nk^2 e^{-\mu t} + k^{n+1} e^{-n\mu t}}{(1 - ke^{-\mu t})^2}$$

$$k = e^{-\mu x}$$

$$y = 1 - e^{-\mu t}$$

, gdzie

- μ ... stała naprawy
- $T_{1/2}$ ... połowiczny czas naprawy
- t ... czas trwania pulsu
- x ... czas przerwy między pulsami
- n ... liczba pulsów

DAWKA EFEKTYWNA BIOLOGICZNIE

IMPLANTY STAŁE

$$BED = \frac{R_0}{\lambda} \left[1 + \frac{R_0}{(\mu + \lambda)(\alpha / \beta)} \right]$$

, gdzie

- R_0 ... początkowa moc dawki
- λ ... stała rozpadu
- μ ... stała naprawy
- α/β ... zdolność naprawcza tkanek

DAWKA IZOEFEKTYWNA

normalizacja wartości dawki efektywnej biologicznie do konwencjonalnej EBRT 2Gy / frakcję

$$\mathbf{BED = EQD2 [1 + 2 (\alpha/\beta)]}$$

$$\mathbf{EQD2 = BED / [1 + 2 (\alpha/\beta)]}$$

DAWKA IZOEFEKTYWNA

normalizacja wartości dawki efektywnej biologicznie do konwencjonalnej EBT 2Gy / frakcję

$$\mathbf{BED_{TOT} = BED_{EBRT} + BED_{BT}}$$

$$\mathbf{EQD2_{TOT} = EQD2_{EBRT} + EQD2_{BT}}$$

Ograniczenia modelu liniowo – kwadratowego

1. Tak jak każdy model matematyczny wzór BED należy stosować jako **przybliżenie** analizując czynniki kliniczne oraz wyniki leczenia.
2. Szczególnie ostrożnie należy traktować wartości BED w przypadku stosowania wysokich frakcji oraz niewielkiej liczby frakcji zwłaszcza przy słabo znanych wynikach leczenia.
3. Należy wziąć pod uwagę, że wartość α/β konkretnego guza lub zdrowej tkanki nigdy nie jest dostatecznie poznana.
4. Wartości 10 Gy i 3 Gy przyjmowane często do obliczeń (dla guza oraz reakcji zdrowych tkanek) są szacunkowe.

podsumowanie

wszystkie modele są złe, ale niektóre mogą być przydatne

(david r. wigg)

PRZYKŁADY KLINICZNE (1)

RAK PIERSI

- **EBRT** - 42.5 Gy/T, 50 Gy/T
- „**boost**” - 10-25 Gy:
  - **elektrony,**
  - **elektrony IO,**
  - **BT HDR, LDR, PDR,**
  - **BT implanty stałe (Pd -103).**

PRZYKŁADY KLINICZNE (2)

RAK ODBYTU

- **EBRT** – 40 – 45 Gy/T (+ chłch 5-Fu)
  - „**boost**” HDR – 20 – 30 Gy (4 – 6 frakcji)
- (kilka tygodni przerwy między EBRT i BT)*

PRZYKŁADY KLINICZNE (3)

RAK PROSTATY

- A.Martinez - 45.6 Gy **EBRT** + 3x5,5 Gy **BT**
- T.P.Mate - 50.0 Gy **EBRT** + 15 Gy **BT**
- G.Kovacs - 50.0 Gy **EBRT** + 2x15 Gy **BT**
- G.Kovacs - 40.0 Gy **EBRT** + 2x10 Gy **BT***
- B.Guix - 50.0 Gy **EBRT** + 3x3,5 Gy **BT**
- A.Pellizzon - 45.0 Gy **EBRT** + 4x4 Gy **BT**
- C.O. W-wa - 30.0 Gy **EBRT** + 2x15 Gy **BT**

* wyłącznie dla chorych T1 i T2

PRZYKŁADY KLINICZNE (4)

RAKI GŁOWY I SZYI

**RAK JĘZYKA (CZĘŚĆ USTNA, PODSTAWA),
RAK DNA JAMY USTNEJ T2N0-N2:**

- **EBRT** - 50 – 60 Gy/T
- **„boost” HDR** - 25 – 30 Gy w 3 – 6 frakcjach
- **„boost” PDR** - 20 – 40 Gy, 40 – 50 pulsów po 0.5 – 0.8 Gy/1h

RAK NOSOGARDŁA

T1-3N0M0

- **EBRT** – 60 Gy
- **„boost” HDR** – 20 – 30 Gy (10 frakcji po 3 Gy)
- **„boost” PDR** – 20 Gy, pulsy 0.6 – 0.8 Gy/1h

PRZYKŁADY KLINICZNE (5)

RAKI GŁOWY I SZYI

RAK GARDŁA ŚRODKOWEGO (OPRÓCZ PODSTAWY JĘZYKA)
(PODNIEBIENIE MIĘKKIE, MIGDAŁKI PODNIEBIENNE, JĘZYCZEK)

T1-3N0M0

- **EBRT** - 60 Gy/T
- „**boost**” **HDR** – 18 Gy, 6 frakcji po 3 Gy 2 x dziennie
- „**boost**” **PDR** – 20 Gy, pulsy 0.6 – 0.8 Gy/1h

T4N0M0

- **EBRT** – 70 Gy/T
- „**boost**” **HDR** – 12 Gy, 4 frakcje

Alternatywnie:

- **EBRT** – 64.8 – 68.4 Gy (2 x dziennie po 1,6 Gy)
- „**boost**” **HDR** 5.5 Gy 1 – 3 frakcje lub 2 x 3 Gy w jednym dniu

PRZYKŁADY KLINICZNE (6)

RAK PŁUCA

T1-2N0-1 M0, CHORZY ZDYSKWALIFIKOWANI
OD LECZENIA CHIRURGICZNEGO

LECZENIE RADYKALNE SKOJARZONE (WYBRANY
SCHEMAT)

I ETAP:

- **EBRT** - 44 Gy w 22 frakcjach, technika 2-óch pól przeciwległych

II ETAP

- **BT HDR** 6 Gy
- **EBT** 16 Gy w 8 frakcjach ze zmienionych pól
- **BT HDR** 6 Gy

Inne przykłady kliniczne

- 1. Rak szyjki macicy**
  - 2. Rak trzonu macicy**
  - 3. Rak odbytnicy**
  - 4. Mięsaki**
  - 5. Nowotwory dróg żółciowych**
  - 6. Powtórna teleradioterapia
(inny schemat leczenia)**
    - leczenie radykalne**
    - leczenie paliatywne**
- Etc.**

DZIĘKUJĘ ZA UWAGĘ